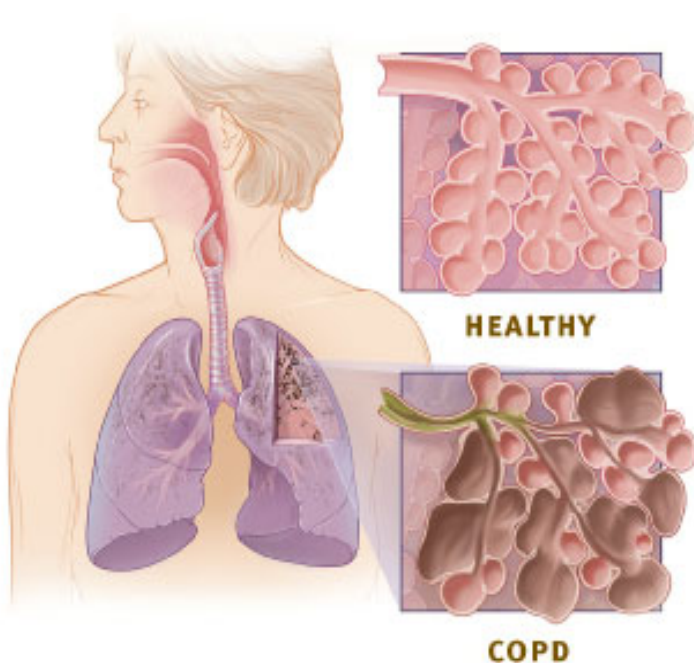

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

คู่มือให้ความรู้เรื่องโรค และ พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ
สำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

คู่มือให้ความรู้เรื่องโรคและพฤติกรรมลดสุขภาพ
สำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

จัดทำโดย นางสาวนรกมล ใหม่ทอง

คำนำ

คู่มือให้ความรู้เรื่องโรคและพฤติกรรมดูแลสุขภาพสำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง เล่มนี้ จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้ป่วยมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง รวมทั้งแนวทางใน ปฏิบัติพฤติกรรมดูแลสุขภาพในการฟื้นฟูสมรรถภาพปอด ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

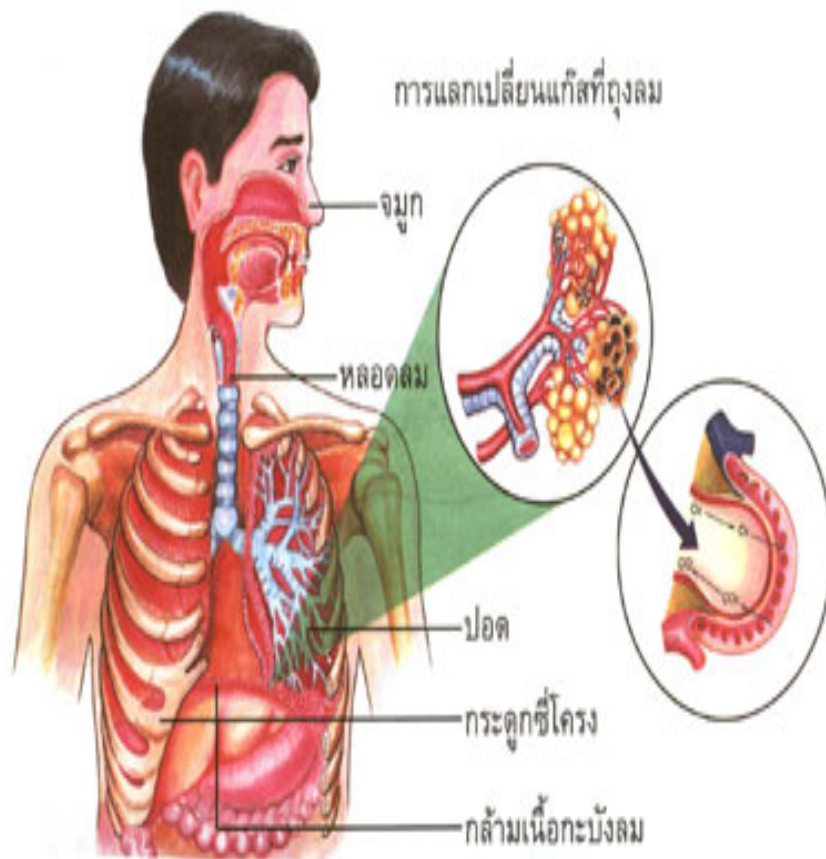
ผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คู่มือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง ทุกท่านในการนำไปปฏิบัติ เพื่อให้สมรรถภาพการทำงานของปอดและร่างกายที่ดี และสามารถ ปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้เต็มศักยภาพ

สารบัญ

	หน้า
โครงสร้างและหน้าที่ของระบบทางเดินหายใจในคนปกติ	1
ความรู้เกี่ยวกับโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง	3
ปัจจัยเสี่ยงที่เป็นสาเหตุของการเกิดโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง	4
อาการของโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง	6
การรักษา	7
คำแนะนำในการปฏิบัติตนในการดูแลสุขภาพ	
- การป้องกันการเกิดอาการกำเริบรุนแรงของและการกลับซ้ำ	8
- การรับประทานอาหารที่เหมาะสม	10
- การป้องกันอาการหอบหืด	12
- การนอนหลับพักผ่อน	12
- การสงวนพลังงาน	13
- การใช้ยาที่ถูกต้อง	14
- การไออย่างมีประสิทธิภาพ	16
การบริหารการหายใจและการออกกำลังกาย	19
สำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง	
เอกสารอ้างอิง	

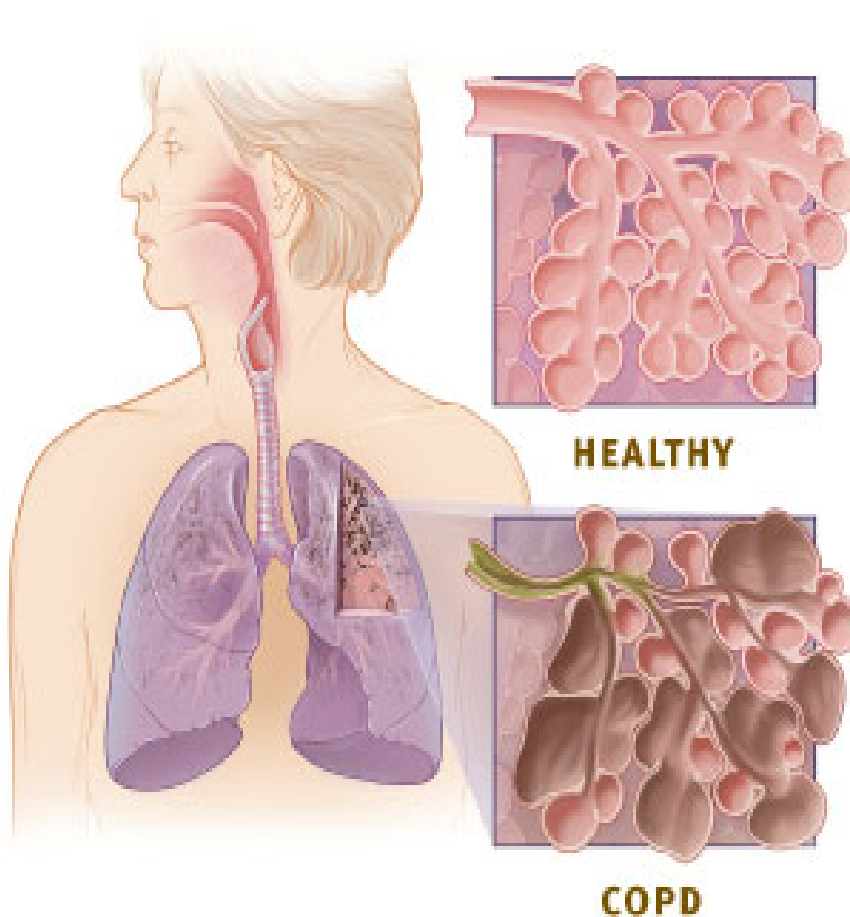
บทนำ : โครงสร้างและหน้าที่ของระบบทางเดินหายใจในคนปกติ

การหายใจ เป็นขบวนการเบื้องต้นของชีวิต ในคนปกติเมื่อหายใจเอาอากาศจากภายนอกเข้าทางจมูกผ่านหลอดลมเข้าสู่ปอดแล้ว จะมีการแลกเปลี่ยนอากาศดีและอากาศเสียระหว่างถุงลมเล็กๆจำนวนมากที่อยู่ในปอด กับเส้นเลือดฝอยที่ติดอยู่รอบๆถุงลมในปอดแล้วจึงนำไปเลี้ยงส่วนต่างๆของร่างกาย วนเวียนแลกเปลี่ยนอากาศกันอยู่อย่างต่อเนื่องตราบเท่าที่คนเรายังมีชีวิตอยู่

ความผิดปกติของระบบทางเดินหายใจในโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

ในผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง จะมีการอักเสบอย่างเรื้อรังของหลอดลม มีการเพิ่มจำนวนและการขยายขนาดของต่อมเมือก ทำให้ผนังหลอดลมเกิดการบวมและหนาตัวขึ้น รวมทั้งมีปริมาณเสมหะเพิ่มมากขึ้น ทำให้หลอดลมเกิดการอุดกั้นและตีบแคบลง อีกทั้งมีการทำลายของถุงลม ผนังหลอดลมเล็กส่วนต้นและเส้นเลือดลมภายในถุงลมปอด ส่งผลให้ท่อหลอดลมเล็กแคบลง การแลกเปลี่ยนอากาศและการระบายอากาศขณะหายใจออกได้ไม่ดี มีการคั่งค้างของอากาศในถุงลม ความดันในถุงลมเพิ่มขึ้น เกิดการโป่งพองของถุงลมปอด ผู้ป่วยจะรู้สึกเหนื่อยง่ายเมื่อออกกำลังกายและหายใจลำบากตามมาในที่สุด

ความรู้เกี่ยวกับโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

โรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง ในภาษาอังกฤษ เรียก Chronic obstructive pulmonary disease หรือ เรียกสั้นๆว่า COPD เป็นโรคที่มีการอุดกั้นของทางเดินหายใจส่วนล่างอย่างถาวร ทำให้การขยายของปอดลดลง โรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง ประกอบด้วยโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรังและโรคถุงลมโป่งพองที่มีภาวะการอุดกั้นของหลอดลมด้วย ทั้ง 2 โรคมีการดำเนินของโรคอย่างช้าๆ พยาธิสภาพการอุดกั้นของทางเดินอากาศส่วนใหญ่ไม่สามารถกลับคืนสู่สภาพปกติได้ ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ แต่สามารถควบคุมระดับความรุนแรงของโรคได้

ปัจจัยเสี่ยงที่เป็นสาเหตุของการเกิดโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

1. การสูบบุหรี่ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการเกิดโรค เนื่องจากควันบุหรี่ประกอบด้วยสารเคมี ซึ่งทำให้เกิดการระคายเคืองต่อหลอดลม

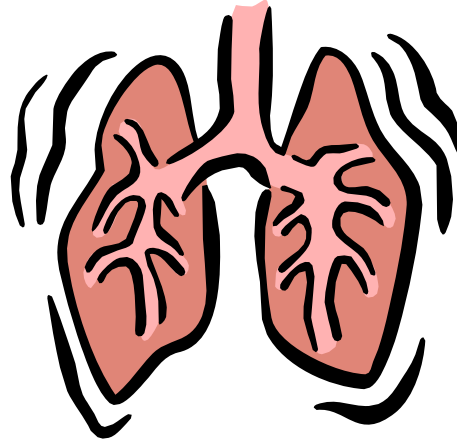
2. มลพิษทางอากาศและการแพ้สารระคายเคืองอื่น ๆ เช่น ควันรถ และควันพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ฝุ่นละออง เกสรดอกไม้ สถานที่อับชื้น เป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดการอักเสบที่บริเวณหลอดลมใหญ่ ส่งผลให้เกิดการทำลายทางเดินหายใจ และ ถุงลม เกิดเป็นพังพืดขึ้นที่ปอด ทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของปอดลดลง

3. การติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ ขบวนการอักเสบจากการติดเชื้อสามารถทำลายโครงสร้างภายในปอดได้ ทำให้การแลกเปลี่ยนอากาศภายในปอดไม่มีประสิทธิภาพ

4. **การเสื่อมลงตามอายุการทำงานของปอด** ภาวะการเสื่อมสภาพลงตามอายุการทำงานของปอด และ การเปลี่ยนแปลงของหลอดเลือดที่ไปเลี้ยงปอดทำให้การทำงานที่ในการแลกเปลี่ยนอากาศในปอดไม่มีประสิทธิภาพ

5. **ปัจจัยด้านองค์ประกอบทางพันธุกรรม** คือ การขาดเอนไซม์อัลฟาวัน แอนตี้ทริปซิน

อาการของโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

1. อาการหายใจลำบาก และ หายใจมีเสียงดัง วี๊ด
2. ไอมีเสมหะมาก และ มีอาการไอเรื้อรัง ซึ่งมักเป็นมากในตอนเช้า เสมหะมักมีสีขาว ถ้ามีการติดเชื้อร่วมด้วย เสมหะอาจเปลี่ยนเป็นสีเขียวหรือสีเหลือง

3. เหนื่อยหอบ เมื่อออกแรง
4. ต้องใช้กล้ามเนื้อส่วนอื่นช่วยในการหายใจ เช่น กล้ามเนื้อที่คอ ไหล่ หน้าท้อง
5. ถ้ามีระดับความรุนแรงของโรคมากขึ้น ผู้ป่วยอาจเสียชีวิตจากภาวะการหายใจล้มเหลว และ หัวใจวายจากโรคปอด

การรักษา

1. การรักษาด้วยยา

- การใช้ยาขยายหลอดลม เพื่อลดการหดเกร็งตัวของหลอดลม

- ยาคอร์ติโคสเตอรรอยด์ เพื่อช่วยลดปฏิกิริยาการอักเสบ
- ยาปฏิชีวนะ ใช้เพื่อทำลายเชื้อโรคในระบบทางเดินหายใจ

2. การรักษาโดยการให้ก๊าซออกซิเจน เมื่อเกิดภาวะขาดออกซิเจนในร่างกาย

3. การดูแลรักษาสุขภาพ ตามแนวทางการปฏิบัติพฤติกรรมดูแลสุขภาพเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพของร่างกายและการทำงานของปอด ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งเพื่อควบคุมปัจจัยเสี่ยงทางด้านร่างกายและจิตใจที่ทำให้เกิดโรค หากผู้ป่วยสามารถปฏิบัติตามพฤติกรรมดูแลสุขภาพได้อย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ จะช่วยลดระดับความรุนแรงของโรคได้

คำแนะนำในการปฏิบัติตนในการดูแลสุขภาพสำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

1. การป้องกันการเกิดอาการกำเริบรุนแรงของและการกลับซ้ำโรค

การปฏิบัติตนในการป้องกันการเกิดอาการหายใจลำบาก

- หลีกเลี่ยงการสูบบุหรี่หรืองดสูบบุหรี่เด็ดขาด

- หลีกเลี่ยงจากบริเวณที่มีฝุ่นละออง เช่น โรงสี ฝุ่นแป้ง เกสรดอกไม้ เป็นต้น
- หลีกเลี่ยงการอยู่ในสถานที่อับชื้น อากาศร้อนมาก หรือเย็นมาก
- ป้องกันการติดเชื้อโดยหลีกเลี่ยงการเข้าไปในสถานที่ที่มีคนจำนวนมาก การระบายอากาศไม่ดี เช่น โรงภาพยนตร์ ศูนย์การค้า และ เลี่ยงจากการอยู่ใกล้ชิดกับ

ผู้ที่ป่วยด้วยโรคติดเชื้อในทางเดินหายใจ เช่น เป็นไข้หวัด

เจ็บคอ ไซนัสอักเสบ เป็นต้น ถ้าจำเป็นควรใช้ผ้าปิดปาก ปิดจมูก

- รักษาสุขภาพในช่องปาก และ ฟันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการติดเชื้อ ซึ่งจะไปสู่การติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ

- หลีกเลี่ยงการอยู่ในบริเวณที่มีอากาศเป็นพิษ เช่น บริเวณใกล้โรงงานอุตสาหกรรม หรือ เส้นทางที่มีจราจรติดขัด เป็นต้น

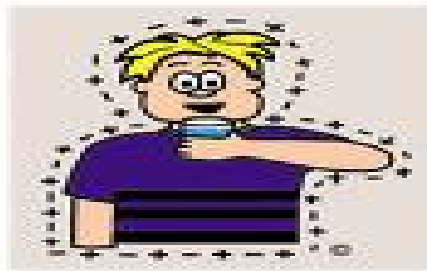

- สังเกตอาการผิดปกติทางร่างกายของตนเองอย่างสม่ำเสมอ เช่น อาการไอบ่อย มีเสมหะมาก คัดจมูกได้ ใจสั่น อาการหายใจลำบากที่รุนแรงมากขึ้น
- การรับการตรวจรักษาตามนัดและปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์

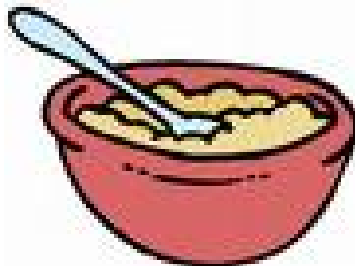
2. การรับประทานอาหารที่เหมาะสม

ผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง ควรได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ ครบ 5 หมู่ และมีคุณค่าทางโภชนาการสูง ควรรับประทานอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ที่ย่อยง่าย เช่น เนื้อปลา หรือ เนื้อสัตว์อื่นๆ ที่ปลุกสุกหรือเปื่อย ข้อควรปฏิบัติในการรับประทานอาหารในผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง

- ดื่มน้ำก่อนรับประทานอาหาร 15-30 นาที และ ดื่มน้ำเพียงเล็กน้อยหลังรับประทานอาหาร

- รับประทานอาหารอ่อนย่อยง่าย มีไขมันน้อยๆ แต่บ่อยครั้งขึ้น เป็น 4-6 มื้อต่อวัน

- รับประทานอาหารช้าๆ ระวังไม่ให้อาหารสำลักและติดคอ
- งดอาหารที่ทำให้เกิดก๊าซในกระเพาะ เช่น หัวหอม กะหล่ำปลี ผักคะน้า อาหารหมักดอง อาหารหวานจัด มันจัด และ น้ำอัดลม

- หลีกเลี่ยงอาหารที่มี คาเฟอีน เช่น ชา กาแฟ และ เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เช่น สุรา เบียร์

- ควรมีเวลาพักก่อนและหลังรับประทานอาหาร ประมาณ 15 - 30 นาที

- ดื่มน้ำสะอาดวันละ 8 - 10 แก้ว โดยเฉพาะน้ำอุ่น เพราะจะช่วยขับเสมหะได้ง่ายขึ้น

3. การป้องกันอาการท้องผูก

- ดื่มน้ำสะอาดวันละ 8-10 แก้ว

- รับประทานอาหารประเภท ผัก และ ผลไม้

- รับประทานอาหารอ่อน ย่อยง่าย เช่น ข้าวต้ม เนื้อสัตว์ หรือ ผัก ที่ต้มสุกจนเปื่อย

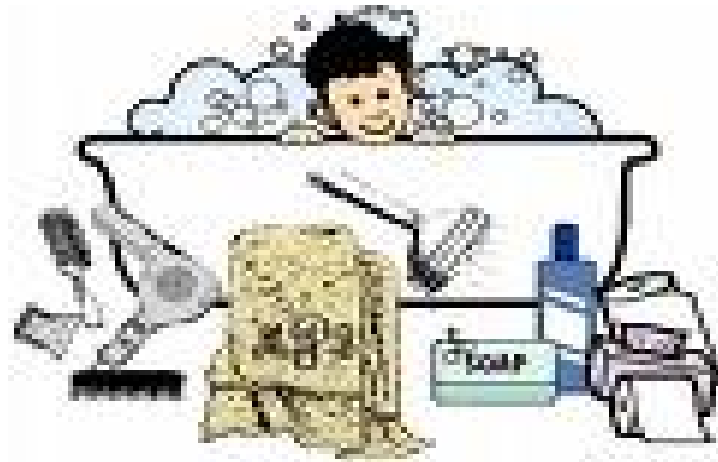
- ถ้ายังมีอาการท้องผูกเรื้อรัง ควรปรึกษาแพทย์

4. การนอนหลับพักผ่อน

- ก่อนนอนประมาณ 1 ชั่วโมง ไม่ควรออกกำลังกายใดๆ ควรพักผ่อนหรือผ่อนคลายด้วยวิธีต่างๆ เช่น ฝึกสมาธิ ฟังดนตรี
- วางสิ่งของที่จำเป็นไว้ข้างเตียงในตำแหน่งที่หยิบใช้ได้สะดวก เช่น ยาพ่นขยายหลอดลม แก้วน้ำ กระดาษชำระ
- อุปกรณ์ในการนอน เช่น หมอน ผ้าห่ม ที่นอน ไม่ควรทำจากนุ่น หรือไหมพรม เพราะจะเป็นที่สะสมฝุ่นละออง ทำให้ระคายเคืองหลอดลม เกิดอาการไอ จาม ระหว่างการนอนหลับได้
- ควรนอนในท่าที่สบายและหายใจได้สะดวก เช่น ท่าศีรษะสูง

5. การสงวนพลังงาน

- การอาบน้ำแต่งตัว ควรเตรียมเครื่องแต่งกายให้พร้อม ในตำแหน่งที่หยิบได้สะดวก

เลือกอาบน้ำในเวลาที่เหมาะสมที่สุด อาบน้ำๆ ถ้าอากาศเย็นให้เช็ดตัวแทน ควรอาบน้ำในท่านั่งแทนท่านยืน และ ใช้ฝักบัวหรือถ้าไม่มีฝักบัว ให้ญาติ หรือผู้ดูแลช่วยดักน้ำราดให้ และ เลือกสวมเสื้อผ้าที่ไม่รัดบริเวณคอ เอว เช่น เซ็มซัด เนคไท เสื้อผ้าไม่ควรบาง หรือหนาเกินไป

- ทำกิจกรรมตามความเหมาะสมของสภาพร่างกาย

- ไม่ทำงานต่อเนื่องนานๆ ควรหยุดพักเป็นระยะๆ ครั้งละ ประมาณ 15 นาที
- จัดลำดับในการทำกิจกรรม โดยเลือกกิจกรรมที่มีความสำคัญก่อน และ ทำกิจกรรมในบริเวณที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่ร้อนหรือเย็นเกินไป
- ปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ในท่าที่เหนื่อยน้อยที่สุด เช่น อยู่ในท่านั่งแทนท่านยืน หรือ เคลื่อนย้ายสิ่งของโดยการผลักแทนการยก

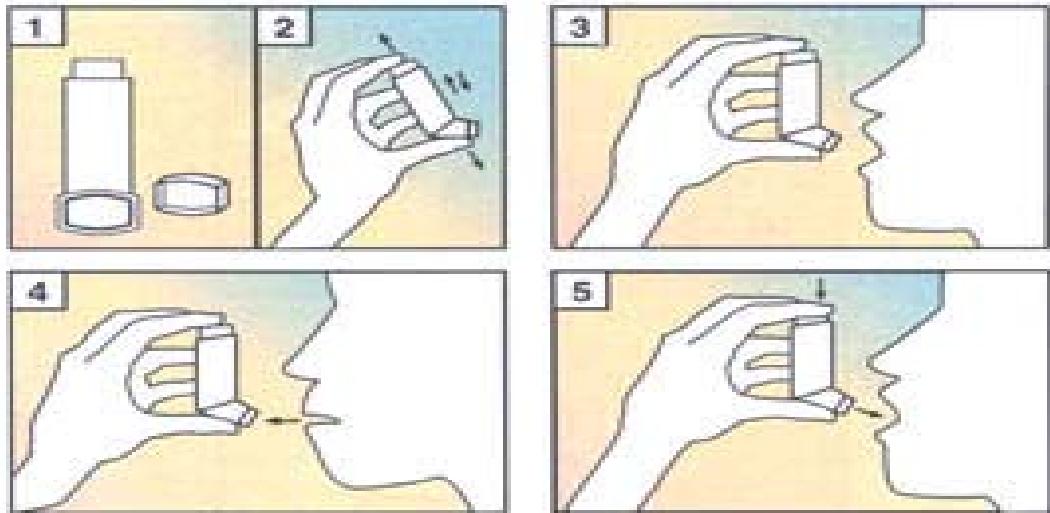
6. การใช้ยาที่ถูกต้อง

การรับประทานยา

ควรรับประทานยาตามแนะนำของแพทย์อย่างเคร่งครัด ไม่ควรเพิ่มขนาดยา หรือหยุดยาเอง และ ไม่ควรรับประทานยาอื่นนอกเหนือจากที่แพทย์แนะนำ ควรสังเกตอาการผิดปกติที่เกิดขึ้นหลังได้รับยา เช่น ใจสั่น หน้ามืด เวียนศีรษะ หายใจลำบากมากขึ้น เป็นต้น ถ้ามีความผิดปกติเกิดขึ้น ควรหยุดใช้ยา และรีบมาพบแพทย์เพื่อการรักษาที่ทันท่วงที

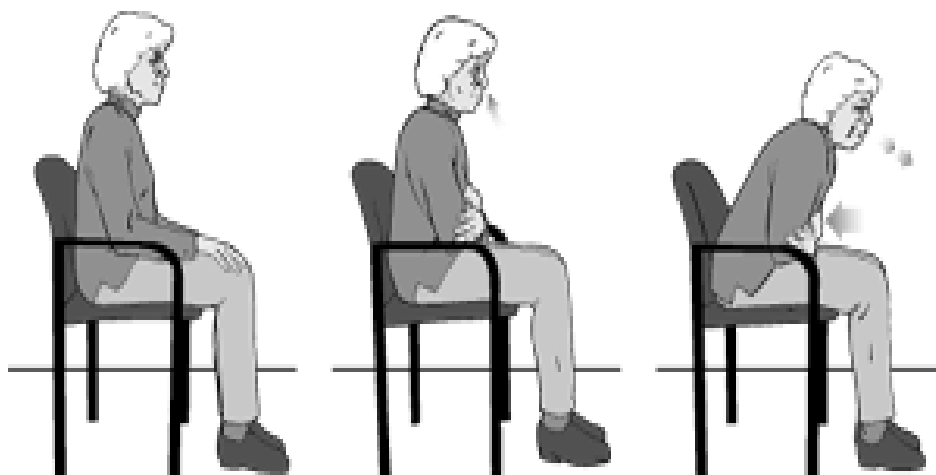
การใช้ยาพ่นขยายหลอดลมที่ถูกต้องวิธี

- 1 เตรียมขวดยาพ่นและกระบอกยา ถอดฝาครอบกระบอกยาออกสวมหลอดต่อเข้ากับเครื่องพ่นให้พร้อม
- 2 เขย่าขวดยาประมาณ 3-4 ครั้ง ก่อนพ่นยาทุกครั้ง
- 3 ใช้ปากอมปลายกระบอกยาพ่นให้แนบสนิท
- 4 หายใจเข้าออกปกติอย่างช้าๆ และ หายใจออกให้เต็มที่ ขณะหายใจออกเกือบหมดกลั้นหายใจ กดกระบอกยาพ่น 1 ครั้ง พร้อมสูดหายใจเข้าทางปากทันทีช้าๆ ให้ลึกที่สุด กลั้นหายใจไว้ประมาณ 3-4 วินาที เพื่อให้ยาออกฤทธิ์ ขยายหลอดลมได้เต็มที่จึงหายใจออกอย่างช้าๆ ผ่านทางปากแบบการห่อปากนับ 1-4 ในใจ
5. การพ่นยาในแต่ละครั้ง ควรห่างกันอย่างน้อย 2-5 นาที และควรสังเกตอาการข้างเคียง จากยามากมีการพ่นยาหลายครั้ง เพราะอาจได้รับยาเกินขนาด เช่น หัวใจเต้นเร็ว ใจสั่น รู้สึกตื่นเต้นอย่างมาก

7. การไออย่างมีประสิทธิภาพ

การไอขับเสมหะอย่างถูกวิธีจะช่วยให้ขับเสมหะได้ดียิ่งขึ้นมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 นั่งบนเก้าอี้ หรือนั่งบนเตียงนอน วางเท้าทั้ง 2 ข้างลงพื้น งุ่มไหล่เข้าเล็กน้อย ก้มศีรษะลง วางหมอน 1 ใบไว้บนหน้าท้อง กอดหมอนไว้ให้มั่นคง

ขั้นตอนที่ 2 หุบปาก สูดหายใจเข้าลึกๆ ช้าๆ อย่างเต็มที่ทางจมูก จากนั้นกลั้นหายใจสักครู่ จึงไอ 2-3 ครั้ง ในช่วงหายใจออกเมื่อไอเสร็จสูดหายใจเข้าทางจมูกช้าๆ

ควรไอขับเสมหะอย่างถูกวิธีโดยเฉพาะในช่วงเช้าเมื่อตื่นนอน ก่อนรับประทานอาหาร และก่อนนอน

กิจกรรมเสริม คือ การเคาะปอด เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยขับเสมหะออกได้ง่ายขึ้น โดยสอนญาติหรือผู้ดูแลเคาะปอดให้ผู้ป่วย และ ให้ผู้ดูแลได้ฝึกปฏิบัติให้สามารถทำได้ถูกต้อง มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

- 1 ใช้อุ้งมือ ไม่ใช่ฝ่ามือ โดยทำมือให้เป็นลักษณะค้อมนิ้ว แต่ละนิ้วชิดกัน ควรเคาะโดยใช้วิธีสลับหรือเคลื่อนไหวส่วนของข้อมือ

- 2 เวลาเคาะควรใช้มือทั้ง 2 ข้าง เคาะให้เป็นจังหวะ ไม่เร็วหรือช้าเกินไป เคาะนาน 2-3 นาที และควรใช้हारองผิวหนึ่งผู้ป่วยหลังการเคาะปอด ควรกระตุ้นให้ผู้ป่วยสูดหายใจเข้าช้าๆ ทางจมูกลงและผ่านออกช้าๆทางปาก โดยการห่อปาก พร้อมกับการไอ อย่างมีประสิทธิภาพ 2-3 ครั้ง จะช่วยทำให้เสมหะออกได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จันทร์จิรา วิรัช. (2544). **ผลของโปรแกรมการฟื้นฟูสมรรถภาพปอดต่อการหายใจลำบาก และคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง**.วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นัยนา อินทร์ประสิทธิ์. (2544). **ผลของโปรแกรมการพัฒนาสมรรถนะในตนเองต่อพฤติกรรมและการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง**.วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรทิพย์ อุ่นจิตร. (2548). **ประสิทธิผลของโปรแกรมการส่งเสริมความสามารถในการจัดการภาวะหายใจลำบากเรื้อรังด้วยตนเองต่อผลลัพธ์การจัดการด้วยตนเองในผู้ที่เป็นโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง**.วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วัชรภา บุญสวัสดิ์.(2548). **แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง**. ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สิรินาถ มีเจริญ. (2541). **ผลของการใช้เทคนิคการผ่อนคลายร่วมกับการหายใจแบบเป่าปากต่อความสบายในผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง**.วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชัย เจริญรัตนกุล.(2546). **ข่าวสารชมรมถูลมโป่งพอง** .1. กรุงเทพฯ : (1-3)
- สมาคมอุรเวชช์แห่งประเทศไทย. (2548). **แนวทางการวินิจฉัยและรักษาโรคปอดอุดกั้นเรื้อรังในประเทศไทย** (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2548) กรุงเทพฯ: สมาคมอุรเวชช์แห่งประเทศไทย.
- อังคณา บุญลพ. (2543). **การพัฒนาโปรแกรมการสอนสำหรับผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรังในแผนกอายุรกรรม โรงพยาบาลศรีสะเกษ**.การศึกษาคิสรปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่,บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Ceilli,B.K.(1999). Pathophysiology of chronic obstructive pulmonary disease.IN N.S.Cherniack, M.D. Altose, & I . Homma(Eds). **Rehabilitation of the patient respiratory disease**. (pp.105-113). New York : Mc Graw-Hill.